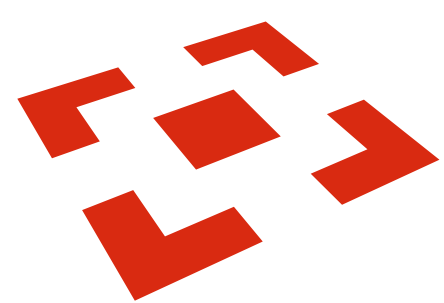

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

1918
100
2018

ARCHITEKTURA VE SLUŽBÁCH PRVNÍ REPUBLIKY

Námět výstavy a garant projektu

Texty

Fotografie

Grafická úprava

Termín výstavy

Produkce výstavy

Nada Goryczková

Eva Erbanová, Jakub Potůček

Erik Moc, Eva Erbanová, Tomáš Halama, Archiv NPÚ

Romana Indrová Semelková

1. 6. – 6. 7. 2018

Eva Neprašová

Národní památkový ústav, 2018 | www.npu.cz

Výstava je realizována v rámci oslav stého výročí vzniku Československa za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky.

Existuje nepřeberné množství způsobů, jak se ctí oslavit století od vzniku Československé republiky. Národní památkový ústav pečuje především o dědictví naší stavební kultury. Proto se rozhodl toto významné jubileum připomenout cyklem výstav, které představují architekturu éry první republiky, a to prostřednictvím více i méně známých staveb ze všech koutů naší vlasti. Výstava, respektive výstavy, jsou uspořádány do samostatných celků podle krajů. Nebyly přitom sestaveny chronologicky, jak bychom od takové přehlídky mohli očekávat, nýbrž tematicky. Má to svoje výhody, ale především půvab.

Stavby první republiky se totiž dají rozdělit do několika typologických okruhů, kde najdeme, jak produkty průmyslové, tak civilní architektury. Tematické řazení přitom umožňuje se v nich rychle zorientovat a názorně se přesvědčit, jak se každá z prezentovaných stavebních oblastí dynamicky vyvíjela, proměňovala a odlišovala: jaké tendence, estetická kritéria nebo myšlenkové proudy ji formovaly, jak ji determinovaly nové stavební materiály a technologie, jak pozitivně se vesměs vryla do obrazu našich měst a především, jak nesmírně byla pestrá. Za to můžeme vděčit rozmanitosti stylových i profesních modů moderní architektury a taktéž národnostní rozmanitosti Československé republiky. Neměli bychom zapomínat, že v těchto letech plných dramatických a dějinných zvratů vedle sebe žili a tvořili a mnohdy úzce spolupracovali lidé s různorodými kořeny i zaměřením: architekti, inženýři, statikové a stavební podnikatelé původu českého, slovenského, židovského i německého, a stejně tak nesčetní imigranti, kterým stát neposkytl jen azyl, nýbrž i pracovní příležitosti.

Právě o tom architektura umí hovořit s velkou přesvědčivostí i s přidanou hodnotou v podobě vizuálního zážitku. A nejde přitom jen o architekturu oficiální, která zemi reprezentuje a která skrze oficiální symboliku (i méně zjevné metafory) ztělesňuje ideje státu a jeho identitu. Platí to pro jakoukoliv architekturu v pravém smyslu toho slova. Jejím synonymem se ve 30. letech nepochybně stal funkcionalismus. Náš stát se s ním ztotožnil natolik, že jeho prostřednictvím o sobě šířil pozitivní obraz a spolu s ním i ústřední ideu vepsanou Tomášem G. Masarykem na prezidentskou standartu: PRAVDA VÍTĚZÍ.

JIŽNÍ ČECHY ZA PRVNÍ REPUBLIKY

Jižní Čechy byly za první republiky převážně zemědělským krajem. Místní průmysl byl po roce 1918 těžce postižen ztrátou hlavního odbytiště v rakouských zemích, s čímž souvisela stagnace a úpadek v celém kraji. Příčinou byla rovněž drahá dopravy surovin a paliv do jižních Čech. Kraj začal být v rámci nového státu vnímán jako „*slabý a úpadkový*“. I přes obrodné snahy se nepodařilo dosáhnout v místním hospodářství zlepšení. Další ránou pro zemědělský kraj byla světová hospodářská krize na počátku 30. let, která jej zasáhla svou první formou, cenovou krizí v zemědělství.

I přesto zde vznikly výjimečné, kvalitní stavby v příznačných progresivních stylech architektury první republiky, především purismu a funkcionalismu. Prestižní stavby byly většinou zadávány pražským architektům. I tak se zde vyprofilovalo i několik vynikajících místních tvůrců. Předním jihočeským architektem byl Karel Chochola, který patřil v celé republice k prvním iniciátorům nových stylů, jako byl purismus a funkcionalismus. Chochola přivážel inspirace přímo ze zahraničních ohnisek moderní architektury, jako bylo například Holandsko. Dalšími vynikajícími původem jihočeskými architekty byl i Jan Salák, Jan Chomutovský či Theodor Petřík. Kvalitní regionální tvorbu nám dokládají stavby volyňského architekta Františka Průši či bratří Prokopů za Strakonice.

BANKOVNÍ DOMY

Finanční ústavy za první republiky plnily kromě své úlohy spolehlivého správce peněz též velkou roli v podpoře průmyslu, podnikání a v neposlední řadě kultury. Jejich budovy měly ambici představit veřejnosti progresivní architektonické styly v nejkvalitnější podobě – jak se píše v pamětní publikaci českobudějovické Záložny – „*nový domov Záložny má býti ... opravdovým obohacením městského interiéru po stránce výtvarné.*“

■ MĚSTSKÁ SPOŘITELNA V TÁBOŘE / autor Theodor Petřík vznik 1923-?

9. května 518, Tábor

Na počátku 20. let 20. století se v Táboře hojně rozšířil rondokubistický styl, v němž byla postavena i velkoryse pojatá budova městské spořitelny. Stavbu navrhl v roce 1923 tábořský rodák, významný architekt, pozdější přední znalec pro navrhování zemědělských staveb v republice Theodor Petřík. Budova dodnes slouží stejnému účelu, působí v ní Česká spořitelna.

autor Bohumil Kněžek, Josef Václavík vznik 1934–1936 / ČESKOBUDĚJOVICKÁ ZÁLOŽNA ■

Autoři záložny měli nelehký úkol, navrhnout moderní novostavbu na pohledově velmi citlivém místě nároží severní fronty hlavního českobudějovického náměstí s průhledem na městské dominanty – kostel sv. Mikuláše a Černou věž. Podobu novostavby ovlivnil požadavek klubu Za staré Budějovice, aby fasáda záložny byla přizpůsobena starobylému rázu náměstí. Autoři proto užili směrem do náměstí formu loubí. Avšak boční průčelí již plně prozrazuje funkcionalistický ráz pásovými okny.

Konstrukci domu tvoří železobetonový skelet, který umožnil volné utváření jednotlivých podlaží. Autoři umístili úřadovny do přízemí a do prvního patra, do nitra stavby včlenili dvoranu. Na výzdobě se podíleli soudobí výtvarníci, například Břetislav Benda – reliéf nad hlavním vstupem a Josef Kaplický – vitráž v interiéru.

U Černé věže 69, České Budějovice 1

■ MĚSTSKÁ SPOŘITELNA V SOBĚSLAVI / autor Jan Gillar vznik 1937–1938

Nám. Republiky 59, Soběslav

Městskou spořitelnu v Soběslavi navrhl přední český funkcionalistický architekt Jan Gillar, žák Josefa Gočára, člen Děvět-silu. Tato stavba nám dobře dokládá Gillarův posun v tvorbě v druhé polovině 30. let 20. století od vědeckého funkcionalismu k řešení otázek estetiky a monumentality. Symetrické průčelí spořitelny člení ve střední části klasicizující pilastry, boční části a sokl jsou obloženy zeleným keramickým obkladem.

OBCHODNÍ A POLYFUNKČNÍ DOMY

Obchodní domy demonstrovaly svou progresivnost volbou aktuálních architektonických stylů, technickými i provozními novinkami. Některé firmy vybudovaly po republice rozsáhlou síť svých obchodů, například Baťa či společnost Brouk + Babka.

Obchodní prostory byly situovány i do polyfunkčních domů, které sloužily zároveň k bydlení.

OBCHODNÍ DŮM BROUK A BABKA / autor **Karel Chochola** vznik **1935**

Obchodní dům navrhl významný jihočeský architekt Karel Chochola. Při navrhování autor použil typické prvky domů firmy Brouk a Babka – červených pásových oken a keramického obkladu a ustoupeného posledního patra. Avšak celkovou kompozici domu pojal originálním způsobem. Hlavní průčelí vysadil v patře jako arkýř přecházející přes nároží, symetricky k němu umístil schodišťový rizalit. Ve své době byl tento obchodní dům se svými 935m² obchodní plochy největším v jižních Čechách. Vyspělé technické řešení domu vyvolalo ve své době zájem odborníků. Bylo zde mimo jiné použito poprvé u nás vytápění ve stropích – systém crittal.

Široká 432, České Budějovice 1

NÁJEMNÍ DŮM S OBCHODY F. HAIŠMANA / autor **Jan Salák** vznik **1933–1934**

Krajinská 30, České Budějovice 1

Funkcionalistický nájemní dům s obchody si nechal přímo v historickém centru postavit Ferdinand Haišman. Návrh zadal mladému progresivnímu architektovi Janu Salákovi původem z Českých Budějovic. V podobě domu se odrazil aktuální styl emocionální funkcionalismus, pro který je příznačné například uplatnění oblého sloupu na symetricky členěném průčelí. Vynikající ukázkou funkcionalismu je řešení parteru domu. Vstup do obchodů kryje stylová markýza, méně obvyklým prvkem je výkladní skříň umístěná na pilíři.

STAVBY PRO ZDRAVOTNICTVÍ

Nový demokratický stát si dal za cíl zajistit optimální zdravotní péči celé populaci. K této aktivitě se přidaly i soukromé společnosti se snahou zajistit zdraví svým zaměstnancům či klientům. Kromě nemocnic se začínají masově budovat léčebny, sanatoria a lázeňské provozy. Při jejich plánování bylo využíváno nejnovějších medicínských poznatků.

I DĚTSKÁ PSYCHIATRICKÁ LÉČEBNA / autor **neznámý** vznik **1924–1929**

Opařany 121

Za působení doktora Prokopa Urbana byla psychiatrická léčebna v Opařanech modernizována. Urban se seznámil se způsoby léčby i provozem psychiatrických léčeben v Evropě, poté navrhl plán stavebních úprav, přestavby a výstavby ústavu.

V letech 1924–1926 byla postavena škola s krytým bazénem a tělocvičnou. V roce 1928 byla dokončena administrativní budova a o rok později pítelna, zahradnický domek a dílny. Všechny objekty jsou hodnotným příkladem puristického stylu.

autor **Jan Chomutovský** vznik **1927–1934** / NOVÉ LÁZNĚ, LÁZEŇSKÝ DŮM JANA I

Lázeňský dům, dnes nazývaný Jana, je dílem Jana Chomutovského, známého českého funkcionalisty a žáka Jana Kotěry. Chomutovský byl rodákem z Tábora, avšak sídlil v Praze na Vinohradech, projektoval v Praze i ve svém rodném kraji. Chomutovský předložil již v roce 1927 ryze funkcionalistický návrh na úpravu lázní v Bečyni, který však nebyl realizován. Lázeňský dům Jana se zdá být provedením redukované a částečně pozměněné formy tohoto záměru. Dům představuje jednu z nejčistších funkcionalistických staveb v jižních Čechách. Hlavním momentem kompozice budovy se stala kolmice hlavní dlouhé hranolové části a prosklené vyhlídkové věže. Nosnou konstrukci stavby tvoří železobetonový skelet. Ústředním prostorem lázeňského domu je sál s ochozem vynesemým na pilířích.

Lázně 202, Bečyně

I SANATORIUM / autoři **František Čermák, Gustav Paul a Antonín Tenzer** vznik **1934–1935**

Vráž u Písku 1

V roce 1932 Nemocenská pojišťovna soukromých úředníků a pojištěnců koupila zámek ve Vráži se záměrem zřídit zde sanatorium pro nervové a vnitřní nemoci. Návrh zadala mladým pražským architektům, podle jejichž plánů byl postaven léčebný pavilon a obytná budova, propojená se zámekem, dále vila lékařů, kotelna, prádelna a garáže. Nové budovy byly navrženy ve specifickém stylu – emocionálním funkcionalismu, zvláště pavilon a vila lékařů nesou jeho výrazné znaky, které mají působit na vnímání diaváka – například zaoblená nároží.

SPRÁVNÍ BUDOVY

S novým státním zřízením bylo třeba postavit budovy pro samosprávu, vznikaly tak okresní a finanční úřady, soudní budovy, pošty ad. Jejich architektura se sice oprostila od historizujících forem úředních budov z období monarchie, ale i tak se vyznačovala jistou umírněností, konzervativností či respektem k místu.

OKRESNÍ ÚŘAD V TÁBOŘE / autor **Václav Vejrych** vznik **1930–1931**

Na Parkánech 1623, Tábor

V letech 1931–1932 postavilo město Tábor okresní úřad. Jeho autorem byl známý pražský architekt Václav Vejrych. Budova stojí na pohledově velmi exponovaném místě. Kaskádové členění hmoty budovy velmi příznivě zapadá do panoramatu historického jádra. Reprezentativnost stavby je vyjádřena přísně symetrickou skladbou hlavního průčelí a podtržena efektní plastikou lva – státního symbolu.

PRŮMYSL A ZEMĚDĚLSTVÍ

Jižní Čechy byly za první republiky převážně zemědělskou oblastí, průmysl zde příliš rozvinutý nebyl, s výjimkou například Strakonice. V kraji vznikly výjimečné zemědělské stavby navržené celorepublikově uznávaným specialistou na tuto oblast, místním rodákem Theodorem Petříkem.

autor **Theodor Petřík, Jan Víšek** vznik **1921–1922** / SELEKČNÍ BRAMBORÁŘSKÝ ÚSTAV

Budova Selekčního bramborářského ústavu ve Slapech u Tábora je „malým“ uměleckým dílem, vzhledem k pojetí výzdoby průčelí. Přízemí budovy architekti pojali v kameni, první patro je omítnuté se štukovými prvky, nesoucími znaky kubistického tvarosloví, které připomíná spíše kubistickou malbu, nežli klasický projev jehlanového kubismu. Autory byli místní rodák Theodor Petřík a pražský, později brněnský architekt Jan Víšek.

Slapy u Tábora 39

BUDOVA PŘÁDELNY / autor **Čeněk a Ladislav Prokopovi** vznik **1936–1938**

Na Dubovci 140, Nové Strakonice

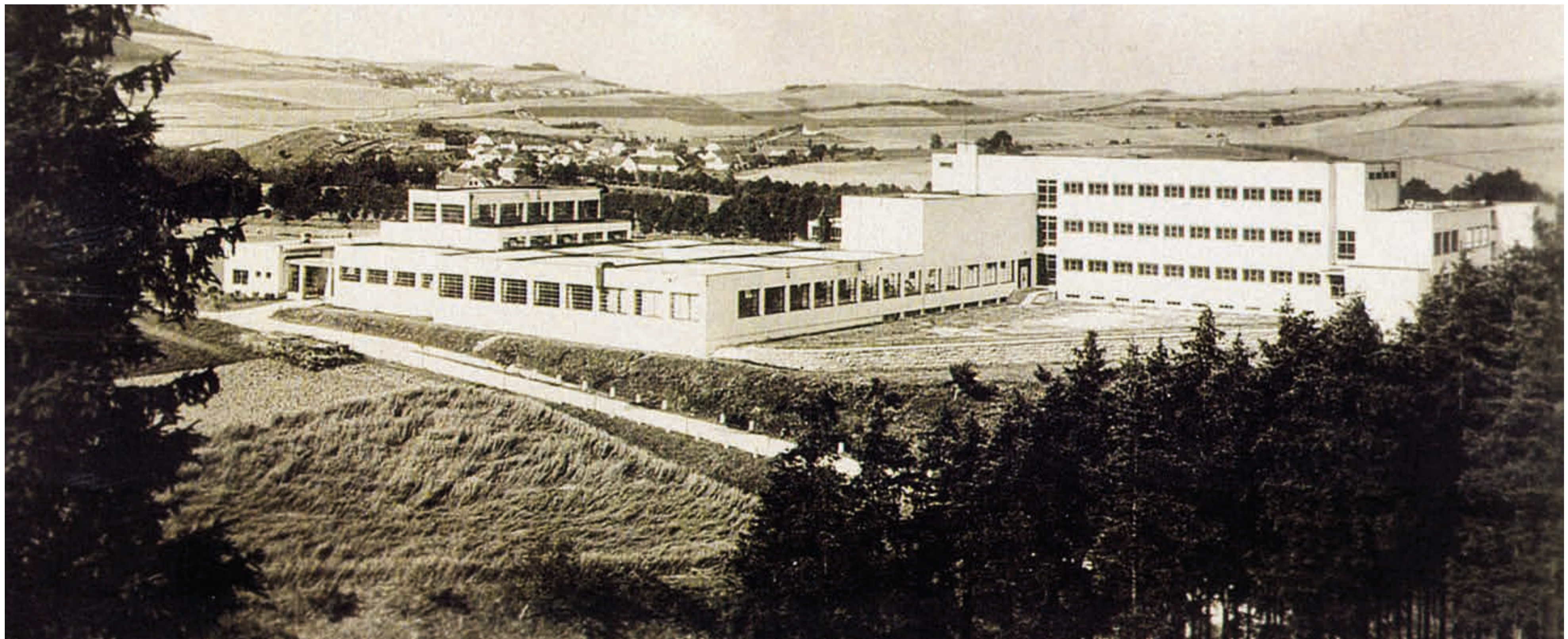

K základním pilířům průmyslu na Strakonicku patřila továrna na fezy ve Strakonici. V druhé polovině 30. let 20. století byla továrna rozšířena o budovu přádelny. Stavbu realizovala významná místní stavební firma Čenka Prokopa. V regionu je tento objekt ojedinělým příkladem průmyslové stavby, která důsledně naplňuje funkcionalistický požadavek dobrého osvětlení interiéru. Plášť budovy téměř celý sestává z oken v subtilních ocelových rámech, konstrukci haly tvoří železobetonový skelet. Podoba přádelny připomíná architekturu uměleckého učiliště Bauhausu v Dessau.

ŠKOLY

Československý stát nejprve převzal dosavadní rakousko-uherský školský systém, bylo proto nutné přijmout řadu nových zákonů, které by upravovaly školství v duchu demokratického zřízení státu. Stejným směrem se ubírala i architektura školních budov, která ve snaze reprezentovat ideu demokracie přebírala nové moderní formy. Ideálem se staly jednoduché, nezdobné, vzdušné budovy s jasným funkčním uspořádáním.

ZEMSKÁ PRŮMYSLOVÁ ŠKOLA / autor **František Fiala, Vladimír Wallenfels** vznik **1929–1933**

Resslova 440, Volyně

Zemská průmyslová škola ve Volyni založená již v roce 1864 je nejstarší průmyslovou školou v jižních Čechách. S vnitřní reorganizací školy provedenou v polovině 20. let 20. století nastala nutnost pořízení nové školní budovy. Ke stavbě došlo mezi lety 1930–1933, navrhli ji architekti František Fiala a Vladimír Wallenfels. Funkcionalistický areál zahrnuje školní budovu s internátem, čítárnou, kuchyní, objekty dílen, skladiště a výstavní síň. Technologicky je základem budov železobetonový skelet, který umožnil rozsáhlé užití pásových oken. Ve své době se jednalo o jednu z nejmodernějších odborných škol v republice, a to nejen svou architekturou, ale i vybavením.

autor **Josef Kubín, Jindřich Lášek** vznik **1930–1931** / **ÚSTAV PRO ZVELEBOVÁNÍ ŽIVNOSTÍ**

Českobudějovická Obchodní a živnostenská komora byla samosprávná organizace, která sloužila od roku 1850 k podpoře průmyslu a obchodu. Z toho důvodu si toto uskupení nechalo na počátku 30. let 20. století postavit Ústav pro zvelebování živností. Jednalo se o školní budovu s učebnami, jejími autory byli pražští architekti Josef Kubín a Jindřich Lášek. Avantgardní podoba budovy upomínala na estetiku holandské architektury De Stijl a německého Bauhausu.

Husova 1846, České Budějovice 3

KOSTELY A KAPLE

Aktuální styly architektury první republiky se odrazily i v podobě sakrálních staveb. Kostely v moderních slozích se prezentovala zejména nově vzniklá Církev československá.

OBŘADNÍ SÍŇ, KAPLE / autor **Karel Chochola** vznik 1926–1927

Protivín

Obřadní síň v Protivíně je dílem předního jihočeského architekta Karla Chocholy, který byl ve své době v kontaktu s evropskou architekturou. Avantgardní styl stavby je silně ovlivněn soudobou holandskou cihelnou architekturou. Exteriér je pojatý v režném zdivu, člení jej železobetonová přiznaná konstrukce a osvětlují moderní kulatá nautická okénka, inspirovaná zaoceánskými parníky. Základem konstrukce stavby se stal železobetonový skelet.

autoři **Václav Vejrych, Jaroslav Kabeš,**
a Josef Vítězslav Dušek vznik 1936–1939

SBOR CÍRKVE ČESKOSLOVENSKÉ

V roce 1920 byla v Táboře založena samostatná Církev československá, která od svého vzniku usilovala o stavbu nového kostela. Tento záměr se naplnil až v roce 1936, kdy byli vyzváni architekti Václav Vejrych a Jaroslav Kabeš, aby zpracovali jeho ideový návrh. U kostela mělo být zřízeno kolumbárium a úřední budova s byty. Tento komplex dostal konstruktivistickou podobu, železobetonová konstrukce stavby je přiznána nejen na jejím exteriéru – nad kolumbáriem, ale v interiéru chrámové lodi. Výzdobu interiéru chrámu vytvořil známý tábořský sochař Josef Vítězslav Dušek.

Farského 1960, Tábor

KOSTEL SV. VOJTĚCHA S ŘEHOLNÍM DOMEM / autor **Jaroslav Čermák** vznik 1937–1939

Emy Destinové 1, České Budějovice 2

Kostel sv. Vojtěcha byl postaven pro čtyřtísícovou osadu Čtyři Dvory, které chyběl kostel. Ve 30. letech 20. století byl založen „Výbor pro postavení katolického kostela ve Čtyrech Dvořích“. 1935 proběhlo na českobudějovickém biskupství jednání ohledně přípravy stavby, kterého se zúčastnil františkán Jan Evangelista Urban, povoláný jako poradce díky zkušenostem se stavbou kostela v Praze. Urban sebou přivedl pražského architekta Jaroslava Čermáka, člena III. řádu sv. Františka, který byl následně vyzván k vypracování projektu kostela. Výstavba areálu probíhala mezi lety 1937–1939. Architektura i její vybavení v sobě snoubí funkcionalistický styl se zjednodušenými historickými formami, autor se tak zřejmě záměrně snažil udržet kontinuitu s tradiční křesťanskou sakrální architekturou.

SPORTOVNÍ STAVBY

Za první republiky byla úloha sportu brána vážně, sport měl nejen zlepšovat fyzickou kondici občanů, ale zároveň vychovávat národní reprezentaci a jejími úspěchy probouzet vlastenecké uvědomění. Hlavním iniciátorem sportu byl kromě státu i nadále Sokol, který v této době budoval tělocvičny a stadiony v strohých formách – „bez veškeré honosnosti a šalby“, „protože sám Sokol „takový jest“...

TRIBUNA STADIONU A SOKOLOVNA / autoři **Karel Chochola, Jaroslav Stránský** a **Josef Šlégl** vznik **1923–1924, 1927–1947**

Sokolský ostrov 462, České Budějovice 1

V roce 1923 získali českobudějovičtí sokolové pozemek na Schnarcherově ostrově, později nazývaném Sokolský. V roce 1924 zde vznikl podle projektu Karla Chocholy stadion pro krajský slet. Jeho západní tribuna patří k nejranějším ukázkám puristického stylu v celé republice. V roce 1927 byla na ostrov navržena funkcionalistická sokolovna pražskými architekty Jaroslavem Stránským a Josefem Šléglem, avšak její realizace se kvůli nedostatku financí a válce protáhla skoro o 20 let do roku 1947. Sokolovna měla původně mít dva sály – jeden pro muže a druhý pro ženy, nakonec byly sály spojeny v jeden, který byl svého času největším ve městě.

autor **František Průša** vznik **1931–1933** / SOKOLOVNA V BLATNÉ

V roce 1930 schválila sokolská jednota v Blatné stavební program sokolovny s divadelním a tělocvičným sálem a vyslala užší soutěž pro opatření ideových plánů. Získané projekty byly předloženy u stavebního odboru sokolské obce v Praze k posouzení, odbor nedoporučil ani jeden z nich. Blatenským sokolům se však natolik zalíbil návrh volyňského architekta Františka Průši, že si opatřili odborný posudek od stavebního oddělení Ředitelství pošt a telegrafů v Praze, který vyzněl příznivě. Nakonec byla funkcionalistická sokolovna postavena počátkem 30. let 20. století na náklady tělocvičné jednoty samé.

Kalinovo nám. 580, Blatná

RODINNÉ DOMY

Stavebníci mohli vlastenectví či pokrokovost svých názorů prezentovat i rodinným domem v avantgardním stylu.

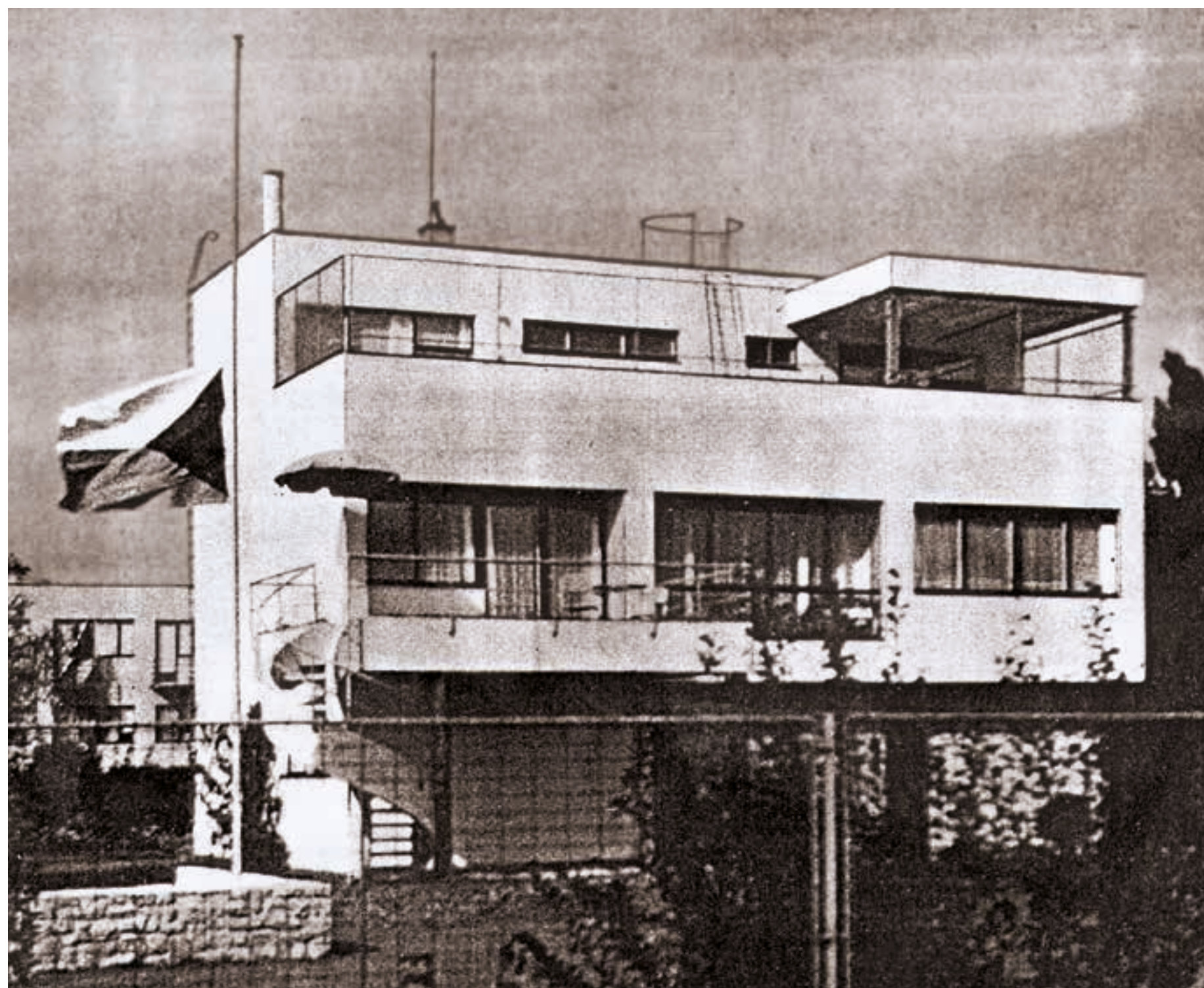
RODINNÝ DŮM KARLA CHOCHOLY / autor **Karel Chochola** vznik **1929–1930**

S. K. Neumanna 258, České Budějovice 7

Architekt Karel Chochola byl nejvýznamnější osobností jihočeské architektury, jeho tvorba se řadí po bok špičkových architektů v celé republice. Chochola byl v kontaktu s významnými evropskými architekty např. holandským J. J. P. Oudem. Podněty ze zahraničí přispěl k utváření stylu purismu a funkcionalismu u nás. Jeho vlastní rodinný dům s projekční kancelář odráží vliv holandského neoplasticismu, který spatřujeme především v kaskádové kompozici kompaktních puristických hmot.

autor **Kamil Ossendorf, Richard Podzemný** vznik **1933–1934** / VILA JUDr. FRANTIŠKA ŠVECE

Špičkovou funkcionalistickou vilu si nechal postavit přední budějovický advokát, člen České strany národně sociální JUDr. František Švec. Vlastenectví stavebníka se projevilo nejen příznačným prvorepublikovým progresivním stylem funkcionalismem, ale i v nezbytném stožáru na československou vlajku umístěném v zahradě vily. Autory stavby byli mladí vynikající pražští architekti Richard Ferdinand Podzemný a Kamil Ossendorf, kteří se při projektování inspirovali soudobou evropskou architekturou. Vzhled vily vychází z Le Corbusierova postulátu o pěti bodech nové architektury, z nichž se tu uplatnily především stavba na sloupech, horizontální okno, volný půdorys a volné průčelí. Stylové k vile náleží i zahrada s terasou a efektním betonovým spirálovým schodištěm.

Dukelská 714, České Budějovice 6